

„Missa Buda expugnata“ 1686.

(A vatikáni kéziratárban talált zenei kódex.)

A történelem millió kerekű óraszerkezetében csodálatos tünemény, hogy néha egy kis rúgó megmozdulása csak évszázadok múlva érezteti energiáját, hogy néha egy máról-holnapra elkönyvelt esemény vagy írás csak három, vagy négy évszázad múlva nyer jelentőséget. A mult tudományának, a történelemnek állandóan növekvő katalógusában és ismerésében mindig marad egy-egy kis hézag, melybe egy holnap vagy holnapután felfedezett tény vagy napvilágra került igazságot fogunk beiktatni, hogy ezt majd összeforrasszuk az egészszel. A Vatikán könyvtárának és kéziratárának több százezerre rúgó kódexeiben, sárguló pergamen kézírataiban van lefektetve egész kulturánk történelme és a hosszú téglapület mélyén rejtőző milliányi levél, titkos naplófeljegyzés, látszatra egészen jelentéktelen vagy éppen ismeretlen opusz néhány alig kibetűzhető mondata esetleg teljesen más megvilágításban tár elénk egy tény, egy mozzanatot vagy egy köztudatban élő esemény ismeretlen körülményeit fedi fel számunkra.

Budavár visszafoglalásának 1686-ban lejátszódó színjátéka mindnyájunk előtt ismeretes és a történettudomány ennek minden helyszíni, politikai és hadtörténeti vonatkozását feldolgozta. S minthogy a nagy budai győzelem az akkori egész keresztény világra kiható jelentőséggel bírt, az esemény mozgató rúgóit a kereszténység fővárosában, Rómában kell keresnünk. Az akkor uralkodó XI. Ince pápa uralkodása történetének egy részletét *Fraknoi Vilmos* püspök éppen ebben a vonatkozásban dolgozza fel és kidomborítja a pápának a budai helyzettel kapcsolatos állásfoglalását és a vár felszabadítására irányuló tevékenységét.

A nagy budai győzelem híre és jelentősége óriási visszhangot keltett az egész világon, különösen Rómában, és a kereszténység felszabadításának nemzetközi értékű teljesítményéért Magyarország iránt érzett hála, elismerés és hódolat a legszélesebb rétegekben kifejezésre jutott. És ez nemcsak a világi és egyházi politika terén nyilvánult meg, hanem a művészet is megörökítette alkotásaiban ennek a nagy keresztény diadalnak emlékét.

A vatikáni kéziratárban folytatott kutatásaim során egy kutya-bőrbe kötött, hatalmas terjedelmű (55×86 cm) zenei kódexet találtam. Egészen elsárgult, ropogós pergamen lapjain gondos kézzel rajzolt öklömnyi piros és fekete kottafejek. A kezdősorok élén lilára és rikító narancssárgára festett rusztikus dísznélküli iniciálék. A kódex címlapján pedig a szerző, *Matteo Simonelli* a pápának ajánlja hódolattal művét: »*Missa Buda expugnata*«-t.

Budavár 1686 szeptember 2-án történt visszafoglalásának híre hét nap alatt ért el a Vatikánba és onnan néhány órán belül elterjedt az Örök Városban. A pápai énekkar (melynek Simonelli is énekese volt) majdnem valamennyi tagja naplót vezetett s ezek a kéziratkötegek nemcsak a Cappella Sistina szinte órarendre megírható történetének legrészletesebb forrását nyújtják a XX. század elejéig, hanem bőven emlékeznek meg olyan közérdekű eseményekről, melyek bármi módon is érintették az énekkar működését vagy szerepét a városéletében. A Buda visszavétele idején íródott naplókban (Diario-kban) *eddig teljesen ismeretlen* adatokat találtam, melyek részletesen beszélnek arról, hogy a győzelem hírért milyen örömjongással, tüzijátékokkal, zenés ünnepekkel, hálaadó misékkal fogadta Róma népe.

1686-ban már augusztus derekán hétről-hétre érkeztek a hírek Rómába arról, hogy Budát a keresztény hadak visszavették. Ezek a hírek mind alaptalanoknak bizonyultak annyira, hogy az emberek később nem is hittek bennük. »... *On avait de la peine à croire cette nouvelle... néanmoins personne dans la ville n'en a fait aucune démonstration de joie soit que les romains se soient épuisés à la fausse nouvelle de la prise de Buda...*» (nem igen volt hitelük e híreknek.. a városban pedig semmiféle örömgnyilvánulást sem lehetett tapasztalni, főleg azért, mert Buda visszavételének hamis hírei lelohasztották a rómaiak lelkesedését.) (»Correspondance inédite de Mabillon et de Monfancon avec l'Italie» Jean Durand et Claude Estienneot à Charles Bulteau. Lettre CVIII. Roma, 27. VIII. 1686.)

G. B. Felice írja naplójában (Diario 1686. Cap. Sist. 105. 47. lap.):

»9 lunedì VII-bre. In questo giorno uenne la vera revelatione e conferma della presa di Buda, Piazza ueramente di grandissima consideratione, come quella ch'è la chiave di tutta l'Ungheria superiore, doue la potenza ottomana fece tutti li sforzi d'una ostinata e uigorosissima difesa in modo che vi fu impiegato dagl' imperiali e Bauari lo spatio di due mesi e mezzo d' assedio, ripostandone poi gloriosa vittoria e forza d'armi con grandissimo danno e scorno del Nemico comune. La mattina seguente S. Sta ordinò che alle dodici hore al segno dello sparo di Castel S. Angelo si suonassero le campane di tutte le chiese di Roma per lo spatio di una hora in rendimento di gratie all' Altissimo per si gloriosa vittoria. Dell' altre allegresse particolari ne farò parola app^o...» (Szeptember 9. hétfő. E napon jött meg Buda visszavételének igazi megerősítő híre. Budát mi úgy tekintettük, mint Felsőmagyarország kulcsát, ahol az ottomán hatalom makacsul védte erejét annyira, hogy bajor és császári fegyvereket kellett szolgálatba állítani. Két és fél hónapi ostrom után győzelmet arattak a közös ellenségén. A következő reggelen Öszentsége elrendelte, hogy délben az Angyalvár ágyújának dörrenésére Rómában minden templom harangja egy óra hosszat szóljon, hálaadásul a Magasságbelinek ezen dicsőséges győzelemért. Az öröm másfajta egyéb megnyilatkozásairól legközelebb számolok be.)

»14 Sabato. S. Sta ordinò che la sera si facesse allegrezza con fuochi e lumi et al segno dello sparo di Castel S. Angelo furono suonate le campane per tutte le chiese di Roma illuminata tutta da fuochi e lumi oltre ogni solito di fece anche la girandola al Castel S. Angelo e tutto il popolo mostrò segni si giubilo e d' allegrezza infinita. Ordinò però S. Sta che si stasse in oratione per render gratie a Dio dei progressi fortunatissimi conceduti all' armi cristiane

contro il tiranno d' oriente.» (Szombat, 14-e. Őszentsége elrendelte, hogy este népnünpélyeket rendezzenek tűzijátékokkal és kivilágítással. Az Angyalvár ágyúszavára a kivilágított Róma összes templomában megszólaltak a harangok és az ilyen ünnepek szokásain kívül tűzkeresztet szereltek fel az Angyalvárra; a nép pedig határtalan vigadozásnak adta magát. Őszentsége még elrendelte, hogy mondjanak közös imát hálaadásul az Istennek, hogy a Kelet rabigája elleni keresztény hadat a szerencsés győzelemhez vezette.)

»... *Domenica, 22. Cappella Cardinalitia alla Chiesa dell' anima ordinata da S. S. per gratiare actione della vittoria ch' hanno hauu^a li Cesarei e Bauari di quelle gran Piazza inespugnabile di Buda...* Stiede nel nostro coro il sig. Conte di Turi che portó la uera conferma della presa di d^a piazza e vi dimoró sino alla fine della messa dopo la quale... disse che martedì seguente era Capella Papale per li morti sotto la d^a piazza di Buda.» (Vasárnap, 22-e. Kardinálishi hálaadó mise a Chiesa dell' Anima-ban. Ezt Őszentsége rendelte el a császári és a bajor hadaknak a bevehetetlen Budánál aratott győzelme alkalmából. Ott volt de Turi gróf is, aki a vár visszavételének megerősítő, igazi hírért hozta. Ott maradt a mise végéig, amikor is tudomásul adta, hogy a következő kedden pápai mise lesz a budai ostromban elesettekért.)

24. *Martedì. Cappella papale nel Palazzo Quirinale ordinata da N. S. per suffragio dell' anima di tanti christiani che passarono all' altra uita sotto la sud^a piazza di Buda.*» (Kedd, 24-e. Pápai mise a Quirinálban, amelyet N. S. rendelt el annak a sok kereszténynek a lelki üdvéért, akik a másvilágra költöztek a fentemlített budai ostrom alkalmával.)

Mese X-bre. Dom^a p^a dell' Advento Cappella papale nel Palazzo Vaticano... nel fine della messa fu intonato dalli due Sig. Soprani più anziani il TE DEUM LAUDAMUS quali fu ordinato da N. S. per il felice progresso dell' armi cristiane contro il turco e nel med^o tempo furono sparati tutti li cannoni di Castel S. Angelo, finito il TE DEUM.» (December hó. Az advent következő vasárnapján pápai mise a Vatikánban. N. S. elrendelte, hogy a keresztény hadaknak a törökökön aratott győzelme alkalmából a két legidősebb szopránista a mise végén énekelje a TE DEUM LAUDAMUS-t. A TE DEUM végén pedig az Angyalvár összes ágyúút elsütötték.)

Giuseppe Ceccarelli írja Diario-jában (Cap. Sist. 107): »... *Settembre, 28 martedì Cap^{la} Pap^{le} pure straordinaria a Monte Canallo p. suffragio dei morti alla guerra d' Ungaria...*» (Szeptember 28-án, kedden. Pápai rendkívüli mise a Monte Cavallo-n a magyarországi háborúban elesettek lelki üdvéért...)

*

Mindezen ünnepek fényűzésén és pompáján túl a Magyarországról szóló megemlékezések között maga a kódex, a »Missa Buda Expugnata« (Cap. Sist. 87. cod.) és annak szerzője, Matteo Simonelli személyisége domborodik ki reánk magyarokra nézve különösebb kultúrtörténeti értékkel.

Matteo Simonelli életkörülményeiről nagyon keveset tudunk. A zene-történet alig említ ezekről valamit és nevét csupán a vatikáni kéziratárban szunnyadó egy-két naplőfeljegyzés és néhány szerzeményének kézírata őrizte meg. Rómában született, nem tudjuk, hogy mikor. Ifjúkorában Allegri, majd Benevoli növendéke volt.

Tommaso Titi 1622. (Eitner szerint tévesen 1684.) évi Diariójában (Cap. Sist. 81) említi meg, hogy az év decemberében a pápa egy kontraalt énekesnek a Sixtus-kápolna énekkarába való felvétele céljából énekversenyt hirdetett, melyen az nap, december 15-én heten vettek részt, köztük Simonelli is, aki hatalmas fölényrel, 22 : 8 pontelőnnyel győzött. Mivel a győzelem feltétele 2 : 1 pontarány volt, Simonelli majdnem 3 : 1 pontaránytal nyerte meg a versenyt, nemcsak mint énekes, hanem mint kiváló orgonista és komponista.

Főleg Palestrina műveinek tanulmányozásába mélyedt. Ezeknek szelleme annyira áthatotta őt, hogy kora ezért »a XVII. század Palestrinája« melléknévvvel tisztelte meg. Kéziratait a Vatikánban és a bolognai zeneakadémia könyvtárában őrzik. Egyéniségére barátainak, a Sixtus-kápolna vele egy korban élő tagjainak naplójegyzetei világítanak. Nagyon élénk vérmérsékletű, a fegyelmet nem nagyon tisztelő, kötekedő ember lehetett. Talán éppen ez a természete idézett elő lépten-nyomon surlódást közte és tagtársai között, még a napi élet apróságaiiban is. Neve állandóan ott szerepel azok jegyzékén, akik veszekedésért, be nem jelentett elmaradásért stb. stb. büntetőpontot kaptak.

Simonellinek két arcképét ismerjük. Az egyik *Adami* »Osservazione per ben regolare il Coro della Cappella Pontificia« (Roma 1711) c. könyvében, a másik *Hawkins* »History of music« III. kötetének 665. lapján található. Kissé hosszúkas, ovális arcát leomló, fürtös haj veszi körül. Orra hosszúkas, álla hegyes és húsos, előredudorodó szája fölött finom Molière-bajusz. Mosolygó, tágranyitott szemek, nagy, vidám szemgolyók...

Simonelli 1696-ban bekövetkezett haláláról *Battista Felice* emlékezik meg Diariójának 154. lapján: »... *Sett. 21 venerdi. Questa mattina nella Chiesa Nuova si sono fatti l' ossequi alla buona memoria del S. Matteo Simonelli nostro compagno contralto giubilato quale passò a miglior vita. La mattina antecedente circa le otto hore di notte e al solito gli è stata cantata la messa di Requiem presente il suo corpo.*« (Péntek, szeptember 21. Ma reggel a Chiesa nuovában hódoló gyászmisét tartottunk altista társunk, Simonelli emlékének, aki egy boldogabb életbe költözött. Előző napon pedig reggel 8-kor a szokásos Requiemet énekeltük holtteste mellett.)

Simonelli miséje, a »*Missa Buda Expugnata*« megkomponálásának körülményeiről és idejéről semmit sem tudunk, mert az akkori szokás szerint a vázlatokat a komponista megsemmisítette és így csak a letisztázott kész művet őrzi a vatikáni kéziratár. Hasonlóképpen tájékozatlanul állunk a mise első előadásának dátumával kapcsolatban. Abban a korban a »*première*« mint esemény nem volt fontos. A naplók temérdek mulandó jelentéktelenségről beszélnek. Évtizedeken át pedig semmi határozott nyoma sincs annak, ami ma például leginkább érdekli az embert, hogy egy-egy nagyobb pápai mise vagy ünnep alkalmával kinek a miséjét énekelte a kórus. A »*Missa Buda Expugnata*« első előadására vonatkozólag egy naplófeljegyzés azonban bizonyosságnak vehető támpontot nyújt. Raffaele Raffaelli 1687-i naplójában (Cap. Sist. 106. 80. old.) írja: »*Domenica 14 dicembre Capp. Pap^e nel Quirinale one cantò messa NOVELLA ...*« stb. (Vasárnap, december 14. Pápai mise a Quirinálban, ahol (a kórus) ÚJ misét énekelt.) Ugyanazon mise alkalmából... *Inoltre il S. Matteo Simonelli*

che non solo per le prerogative di buon cantore ma per le divergità della compositioni fatte per uso della Capp^a si è reso molto riguardevole nella med^a.» (Azonkívül Matteo Simonelli nemcsak jó énekesi tulajdonságaival, hanem a kórus számára írt kompozícióival is kitüntette magát.) A kardinális ugyanis magához hivatta és megdicsérte őt. És valószínűleg ezen a napon, 1687 december 14-én énekelték először a »Missa Buda Expugnata«-t, mert ez alkalomig semmiféle hasonló utalás Simonellire nincs.

A misének értéke nemcsak alkalmi mivoltával domborodik ki. Mint kompozíció, 250 év óta tartó teljes elfeledettsége ellenére méltán foglalhat helyet a legelőkelőbb és leggrandiózusabb polifón vokális művek között az élen. Szerzőjének élete delelőjén készült legérettebb, legtömörebb, legértelmesebb alkotása. A trentói zsinat rendeletei még a XVII. század végén is hatásuk alatt tartották a római iskolát s mikor Nápolyban már szonátákat írtak, Bach már modern formatant tanult, Rómában még mindig a régi, menzurális rendszeren épült, ütemvonal-nélküli értékek szerint egymásraépített szólamok polifóniájának örvényében olvadt szét a szöveg.

Simonelli művére úgy nézünk, mint Palestrina korának kései, minden jellegzetességében átérett gyümölcsére. Ennek a művészetnek esztétikai értékmérőjét Raffael fektette le: ez pedig a kiegyensúlyozottság. Nincs kiegyensúlyozottabb ember Palestrinánál. Elveszni egy vízióban, megsemmisülni egy sikolyban: ezt nem bírja józan, szögletes római esze. Latin szellemiség, amely előtt nem ismeretlen a lelki élet, de amely mindig az egyenes logika tiszta útjain jár. A »Missa Buda Expugnata« súlyos, komoly zenéjének masszív, tiszta polifóniája Simonelli óriási zenei és akusztikai tudásáról tanuskodik.

A kódex 250 év óta az ismeretlenség sötétjében rejtőzött. Szerzőjének nevét és emlékezetét nála nagyobbak homályosították el. De minden magyar szívébe zárja Simonelli nevét, akinek irántunk érzett rokonszenve így talált most visszhangot a nemzet részéről. A kétszázötvenéves évfordulón is hallgattuk művét, mint eggyel több bátorítást súlyos viszontagságaink és küzdelmeink hősie elviselésére.

Szita Oszkár